

Göç-Hafıza-Mekan Fenomenolojik Bir Arařtırma¹

Journal of Civilization Studies
Volume 8, Issue 1, pp. 112-114
2023

Received: 5 May 2023

Accepted: 2 June 2023

© The Author(s) 2023

For reprints and permissions:
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/mad>

Meliha TATLI²

Hafıza çalışmaları akademide toplumsal hafıza ve kültürel bellek gibi farklı konularda çalışılmaya başlanmış ve sözlü tarih çalışmalarını da içine alan bir disiplin alanı oluşturmuştur. Hafızanın göç, mekân, savaş, tarih, deprem ve soykırım gibi birçok kavramla yakından ilişkisi vardır. Hafızanın göç ve mekânla olan ilişkisini ele alan ve daha önce böylesine kapsamlı bir çalışma yapılmadığı için akademik çalışmalar içinde özgünlüğünü koruyan Göç-Hafıza-Mekân Fenomenolojik Bir Araştırma başlıklı çalışma, Betül Ok Şehitoğlu'nun doktora tezinin kitaplaştırılmasıyla oluşmuştur. Bu çalışmada göçmenin hafızasının mekân üzerinde nasıl bir etkisi olduğu araştırılmış ve yapılan mülakatlarla birtakım veriler elde edilmiştir. Kitap ön söz, giriş, son söz, kaynakça, ekler ve dizin bölümü hariç toplamda üç bölümden oluşmaktadır. Kitabın yazılma serüvenini Ön Söz bölümünde anlatan yazar, saha çalışması sırasında evlerine gittiği Suriyeli bir göçmenle olan konuşmasından söz eder. “Evinizi özlüyor musunuz? Sorusunu yönelttim. O da “Çok özlüyorum. Hatta řu oturduğunuz kanepede, Suriye’de de evin tam bu köşesinde duruyordu. Kapıdan girince soldaydı. Ev seçerken buna dikkat ettik. Fazla seçeneğimiz yoktu ama rast geldi. Sırf burayı evim gibi hissetmek, evime benzetmek için kanepeyi buraya koydum. Orayı hatırlamak ve unutmamak için” (s. 14). Bu diyalog kitabın yazılma amacını oluşturmakla beraber göçmenin mekân aracılığıyla yaşadığı deneyimlerin nasıl hatırlandığına dikkat çekiyor.

Kitabın birinci bölümü dört ana başlıktan oluşmakla birlikte kendi içinde de alt başlıklara ayrılmıştır. Bu bölümde göç ve göçmen kavramları üzerine düşünen yazar, göçün birden çok tanımından bahsederek insanları göçe zorlayan unsurlar üzerinde durmuştur. Göç insanları ekonomik, kültürel, psikolojik ve sosyal anlamda etkileyen olgulardan biridir. Bütün bu sıkıntıları çeken ve göçe zorlanan kişileri ise “göçmen” olarak ifade eden Ok Şehitoğlu, çalışmada bu kavramın da tanımına ve sınırlarına görsellerle yer vermiştir. Hafızanın genel literatür taramasının iyi yapıldığı bu çalışmada alanın öncü isimlerinden bahsedilmiş olması konuyu daha iyi anlamaya ve özümsemeye yardımcı olmuştur. Hafızanın birden çok türü ve anlamı vardır. Tıp, felsefe, psikoloji, tarih ve antropoloji gibi her alanın hafıza için farklı anlamlar üretmesi hafızayı birden çok disiplinle ilişkilendirmeye yardımcı olmuştur. Connerton’un “Toplumlar Nasıl Anımsar?” kitabı, Assman’ın kültürel bellek kavramı ve hafıza çalışmalarının baba isimlerinden olan Halbwachs’ın kolektif belleğinden bahsedilmesi birinci bölüm ve sahayı tanımak için oldukça yararlı olmuştur. Bellek çalışmalarına giriş mahiyeti olarak “Göç-Hafıza-Mekân” çalışmasını okumak ilgilisi için açıklayıcı ve kolay bir anlatım sunuyor.

Kitabın birinci bölümünde bahsettiği ana kavramlardan biri de mekândır. “Mekân Üzerine” başlığıyla mekânın tanımından, poetikasından ve aidiyet duygusundan bahsedilmiştir. “Mekân, insan iletişimi ve etkileşiminin gerçekteştiği toplumsal ortamlardır. Mekân, insandan ayrı düşünülemez. İnsan da

¹ Şehitoğlu, Betül Ok, Ankara: Sakarya Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, ISBN: 978-605-2238-46-2

² Doktora Öğrencisi, Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, edibemeliha@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2991-4266

mekânla sınırlandırılmış, kuşatılmıştır. Sosyolojik, psikolojik, siyasal bir alana da rastgelen mekân kompleks bir yapıdır. Fiziksel olanla doğrudan ilişkili olsa da zihinsel olarak da kendisini her seferinde yeniden var eder. Mekânlar, yer ve zamanın bileşkesi olarak ifade gúcüne sahiptirler” (s. 80). Goc kavramından sonra mekân kavramı üzerinde durulması, çalışmayı anlamak adına aidiyet ve kimliğe dair tanımsal boşlukları doldurmaktadır. Yazarın mekânla ilgili geniş bir literatür taraması yapmış olması mekânın nasıl inşa edildiğini okuyucuya sunmaktadır. Mekân ve zaman ilişkisi bellek çalışmalarında önemli iki kavramdır. Mekâna oturtulmayan her nesne ve olay unutulmaya mahkûmdur. O yüzden birtakım hafıza mekânlarından söz etmek gerekir. Anıtlar, müzeler, arşivler ve mezarlıklar tarihi anmanın bir başka yoludur. Ok Şehitoğlu’na göre, Suriyeli göçmenlerin yeni mekânlara olan uyum süreçleri onların ait oldukları dünyalardan koptuklarını hatırlattığı için sancılı geçmektedir. Kiři içinde bulunduğu mekânla arasında duygusal bir bađ kurar ve bu bağın biraz zedelenmesi durumunda psikolojik olarak da zor zamanlar geçirir. Mekân üzerinden kimlik kazanma sürecine değinen yazar, Suriyeli göçmenlerin dışlanma korkularından da bahseder. “Suriyeli göçmenlerin belirli mekânlarda belirli isimlendirmelerle bulunması ve hayatlarını devam ettirmeleri sosyal ve mekânsal olarak ayrıştıklarını göstermektedir” (s. 95). Öteki, yabancı, Suriyeli vb. gibi ifadeler göçmenlerin mekânsal aidiyeti zor gerçekleştirdiğini göstermektedir. Kiřiyle aynı kimlikten ve toplumdaki olmayanların “öteki” olarak dışlanması da bir nevi mekânsal ayrışmadır. Göç, göçmen, hafıza ve mekân üzerinden geniş kuramsal bir bilgiye yer verilmesi kitabın birinci bölümünde detaylı anlatıma gittiğini göstermektedir fakat daha öncesinde bellek çalışmalarının kısa bir tarihi ya da en genel tanımıyla hangi süreçleri incelediğinden söz edilmemesi çalışma için eksikliklerdir.

Kitabın ikinci bölümü araştırmanın yöntemiyle ilgili olup mekân algısının göçmenlerin hafızasında nasıl şekillendiği üzerine durmuştur. Burada verilerin toplanması için görüşme formu kullanılmış olup dört uzman görüşüne yer verilmiştir. Sosyal bilimlerde nitel araştırma yapmak her zaman daha zahmetli olmuştur. Yazar bu bölümde nitel araştırmanın ne gibi amaçları olduğundan söz ederek öncelikle okuyucuya bu araştırma yöntemini tanıtmıştır. 9’u erkek,7’si kadın olan çalışma grubunun demografik özelliklerini de ekleyen yazar erkeklerin sayısını kadınlardan fazla tutmasının sebebini çalışmada vermediği için okuyucu olarak acaba bu bir toplumsal cinsiyet eleştirisini mi? Sorusunu akıllara getiriyor. Katılımcılar arasında sayısal olarak çok büyük bir fark olmasa da bu soru belki de ataerkil sistem içindeki yetişme tarzımızdan kaynaklanıyor. Suriyeli göçmenlerin mekân değişimini ilk etapta “ev” olarak algılandığı için kadınların evle olan bağımlı ilişkisi akıllara gelir. Bu durum erkeğin dışarıyı kadınınsa evi temsil etmesinden kaynaklı ataerkil kodlarla ilgilidir. Belki bununla birlikte yazarın hegemonyanın bellekte nasıl algılandığına dair bir çıkarım yapması gerekmektedir. Homososyal alanlar erkekliğin büyük ölçüde inşa edildiği yerler olduğu için kahvehane, hipodrom ve stadyumların değişmesiyle erkekliğin ne oranda krize girdiği önemlidir. Göç sadece mekân değişikliği değil kadın ve erkek rollerinin de bir oranda değiştiğine dikkat çekmiştir. Bu yüzden her iki cinsiyetin göçü nasıl algıladıkları ve gösterdikleri çeşitlilik önemlidir.

Kitabın son bölümü olan üçüncü bölüm ise bulgular ve yorumdan oluşmaktadır. Bu bölüm göçmenlerin rüyalarına kadar bilgi sunan raporlardan meydana gelmiştir. Suriyeli göçmenlerin hafıza ve mekân ilişkisine dair verilen şekiller, araştırmada yöneltile sorulardan oluşmuş birtakım temalardır. “Yaşanan Hafıza” başlığıyla “yaşanan travmatik hafıza, koku hafızası, gelenek hafızası, nesne hafızası, gençlik/yetişkinlik hafızası” gibi temalar katılımcıların sorulan sorulara verilen cevaplar doğrultusunda gelişim göstermiştir. Bu temaların her birinin ayrı ayrı ele alınıp tanımlarının verilmesi hafıza üzerinde ne gibi etkileri olduğunu da göstermiştir. Oluşan bu kavramların her birinin hangi sorular karşılığında verildiğini ele alan yazar, soruların cevaplarını katılımcıların dilinden vererek onların anılarının ve hikâyelerinin okuyucu tarafından etkileyici olmasını sağlamıştır. Suriyeli göçmenlerin mekân temalarında ise onların oturdukları semtlerden ve yabancıları olduğu ilk yerlerden hissettikleri duygular üzerinde durulmuştur. “Oraları özlüyorum. Kafamı yastığa her koyduğumda vatanım, ailem aklıma geliyor. En fazla annemi özlüyorum (K12)” (s. 139). Katılımcı burada özlem duygusunu dile getirirken, başka bir katılımcı Suriye’deki rahatını kaybettiği için üzgün olduğunu ifade ediyor: “Kocaman evden küçük bir eve geldik.

Kendimi sınırlandırılmış hissediyorum. Oradaki evde balkonumuz vardı. Burada gökyüzünü görebilmek için kafamızı yukarı kaldırıyoruz çünkü bodrum kattayız. İnsan üzüyor, dördüncü kattan bodrum kata inmek çok üzücü. Eski evde kocaman pencereler vardı burada küçücük. Suriye’deki evimiz dört odaydı. Apartman kendimizindi. Bütün mobilyaların en iyisini almıştık. Burada ise komşulardan alıyoruz. Onlardan arta kalan şeyleri biz kullanıyoruz. Oradaki evle buradaki ev arasında hiçbir şey birbirine benzemiyor. Benzemesini isterdim. Oradaki eşyalarımız, evimiz lükstü (K7)” (s.182). Göçmenlerin özellikle neden İstanbul’u seçtikleri ise yine mekânın gelişmiş, lüks, metropol ve marka şehir olması gibi birtakım özelliklerle açıklanmıştır. Araştırmada mekânla ilgili belirlenen temalar ise “mekân seçimi, mekân mukayesesi ve mekân hafızası” gibi başlıklardır. Burada oluşan temalarda ise mekânı iç ve dış mekân olmak üzere ikiye ayırarak buradaki iki başlığı hem Suriye hem de Türkiye üzerinden ele almıştır. Suriyeli göçmen katılımcıların mekâna yönelik sorulan sorularda zamanla pratik kazandıkları ve mekânları benimsedikleri görülmüştür.

Sonuç olarak Suriyeli göçmenlerin hafıza ve mekân ilişkilerini incelemek için yapılan bu çalışma, hafıza ve mekânla ilgili çeşitli kuramsal bilgilere yer vermesi bakımından başarılıdır. Zengin bir kaynakçaya yer vermekle beraber yazar, alanın belli başlı kitaplarını eklemeyi de unutmamıştır. Konuyu bellek çalışmalarının tarihinden ve öneminden başlatmaması çalışma için bir eksiklik olsa da çalışma, yazarın “öneriler” kısmında belirttiği şekliyle Suriyeli göçmenlerin hafızasının İstanbul şehri üzerinden ele alındığı gibi, konunun başka şehirler üzerinden incelenmesi için de kapı aralamıştır. Çalışmanın akademiye en büyük katkısı ise böylesine güncel bir konu olan hafıza ve göç üzerine düşünmek ve yazmak olmuştur.